

was Nederland in de periode van de Tweede Wereldoorlog niet bereid: niet, zo vermoeden wij, het grootste deel van de publieke opinie, niet nagenoeg alle politieke partijen (zulks met inbegrip van de SDAP), niet de Londense regering en niet het Indisch gouvernement. Wij hebben van Starckenborghs beleid gekarakteriseerd als een immobilisme dat gedoemd was te mislukken – welnu, datzelfde immobilisme leefde bij alle organen waaraan hij verantwoording schuldig was. Het werd door het feit van de oorlog, die prevaleerde, versterkt, en zulks niet alleen bij de Nederlandse regering: Churchill's *War Cabinet* voerde toen met betrekking tot Brits-Indië in wezen eenzelfde beleid; het was althans niet bereid, Brits-Indië's recht op zelfbeschikking te erkennen. Er was evenwel één verschil: de Britse autoriteiten gingen het contact met de voormannen van de *Congress*-partij en de *All India Moslem League* niet uit de weg – Nehroe's vrijlating, begin december '41, hield de bereidheid in tot het voeren van gesprekken die een voortzetting zouden zijn van die waartoe het al in de jaren '30 was gekomen.

Nederlands-Indië heeft een andere ontwikkeling te zien gegeven: wel kwamen regering en gouvernement van hun afwijzing van de petitie-Soetardjo terug, want het daarin bepleite denkbeeld van de rijksconferentie, in de jaren '36-'38 terzijde geschoven, werd in '41 aanvaard, maar de verwezenlijking van dat denkbeeld werd toen naar een onbepaald punt in de toekomst verschoven en de ontwikkeling van de Indonesische 'volksbeweging' had in de jaren '36-'41 niet stilgestaan – in september '41 was in Indië een brede organisatorische eenheid tot stand gekomen die in '36 nog had ontbroken. Zeker, die eenheid overdekte belangrijke onderlinge tegenstellingen en uitte zich niet in massale acties, maar het was daarom niet minder een eenheid in de geesten van de nieuwe Indonesische elite die zich sinds het begin van de eeuw had gevormd, een eenheid óók waarvan wij achteraf kunnen constateren dat haar vorming een definitieve breuk inhield met het heersend bestel.

Die breuk, wel te verstaan, deed zich niet voor in maart '42, vlak na de capitulatie van het Knil, toen (zoals wij aan het slot van hoofdstuk 1 vermeldde) die nieuwe elite in Batavia een eerste lijst opstelde met de namen van Indonesiërs die een eigen nationaal kabinet konden vormen – neen, tot die breuk kwam het al zes maanden eerder, in september '41, toen Japan nog aarzelde of het de levensgevaarlijke sprong naar de *Nanjo* zou wagen.